

Националният природонаучен музей при БАН на 130 години

Николай Спасов

Днес музеят има двояка функция: от една страна той е научна институция в областта на класическите естествени науки и природозащитата, а от друга е културен и образователен център с национално значение.

Мисията на музея е свързана с изучаване на природата, но заедно с това – с популяризирането на знанията за природата пред обществеността. Главни изследователски направления в НПМ – БАН са изучаването на живата и нежива природа, проучването на еволюцията на организмите и опазването на природното биоразнообразие. Приоритетни за изследователите на НПМ са фундаменталните проучвания в областта на класическите природни науки и природозащитните изследвания (консервационната биология). Интензивно се развиват изследванията в областта на таксоно-

През настоящата 2019 година, когато Българската академия на науките чества 150 години от създаването си, Националният природонаучен музей при БАН (НПМ – БАН) отбелязва своя 130-ти юбилей. Той е най-богатият природонаучен музей на Балканите, а същевременно е и най-старият музей в България.

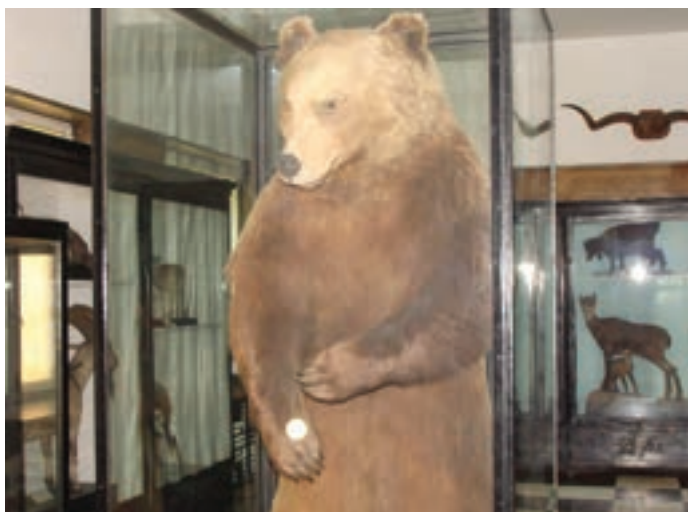
мията, фаунистиката, зоогеографията, екологията на животните, еволюцията на фосилните бозайници и птици, палеоантропологията, флористиката, минералогията.

НПМ – БАН е национален център по биоспелеология и проучване и опазване на прилепната фауна, както и основно изследователско звено в страната в областта на палеонтологията на гръбначните животни, археозоологията и ентомологията. В тези области НПМ – БАН разполага с водещи учени със световна известност и обучава докторанти и дипломанти. НПМ – БАН оказва експертна помощ на държавните институции и групи обществени структури, а неговите специалисти са между основните изпълнители на национални проекти в областта на опазването на природата, свързани с европейските изисквания в това отношение.

За дългия период на съществуването си музеят е имал различен статут. Основан е от Княз Фердинанд, който през август 1889 г. излага свои колекции от пеперуди, птици и бозайници. Тази експозиция се приема за отправна точка в биографията на музея и поради това през 1987 г. Президиумът на БАН взема решение честването на 100 годишнината на НПМ да се проведе през 1989г. Основан първоначално като Естественоисторически музей на Негово Височество Княза, по-късно става Естественоисторически музей на Негово Величество Царя. Първата колекция е подредена от Княз Фердинанд в залите на двореца, а по-късно бива преместена в малка сграда, на мястото на сегашния музей. Днешната сграда е построена през 30-те години на миналия век от цар Борис III специално за природонаучен музей. Още от първите години след създаването си музеят се развива активно в резултат на личните научни интереси на цар Фердинанд и

Акад. Иван Буреш, главен уредник и директор (1914 – 1959 г.)

Рилската мечка, един от символите на музея, спечелила златен медал за най-голяма мечка на Световното ловно изложение в Берлин през 1937 г.

цар Борис III в областта на орнитологията, ентомологията и ботаниката. През 1928 г. Музеят започва да издава авторитетното научно списание „Известия на Царските природонаучни институти“, което се разпространява в цял свят (в 288 институции от 33 страни). Академик Иван Буреш, който е последователно главен уредник и директор на музея, а след това и директор на зоологическия институт с музей – БАН (1914 – 1959) има основ-

ни заслуги за превръщането му в научен център.

Природонаучният музей става първата институция в състава на БАН при реорганизацията на Академията през 1947 г., когато тя се трансформира от общност на учени в национален изследователски център с институти. При реформата от музея се създават институтите по зоология, ботаника и геология към БАН. Малко по-късно музеят се превръща в секция на Института по зоология. От 1968 г. с постановление на Министерския съвет музеят добива национален статут, а през 1974 г. става отново самостоятелно научно звено в рамките на БАН, приемайки днешното си име. Особена роля за това има акад. Иван Костов, който става първи директор на Националния природонаучен музей при БАН.

Днес Националният природонаучен музей при БАН е основната българска институция, съхраняваща научни колекции от живата и нежива природа от България и света. Фондовете му наброяват почти милион и половина музейни

единици от около 70 000 вида безгръбначни и гръбначни животни, минерали, фосили и растения от цял свят. Само насекомната колекция (без да се броят останалите безгръбначни животни) съдържа над милион единици, събирани от цял свят. Съвременните птици са представени с над 15 500 препарата и кожи от поне 1 500 вида, а костите и скелетите от изкопаеми и съвременни птици (колекция, създадена през последните 30-ина години от проф. З. Боев) са над 23 000 колекционни единици. Това е една от големите европейски колекции. Рибите наброяват около 13 000 колекционни единици, земноводните и влечугите – 12 000 ед. Бозайниците (съвременни препарати, кожи и скелети, фосилни и субфосилни останки, отделно от фосилната колекция в палеонтологическия филиал в Асеновград) са около 14 000 единици. Безгръбначните фосили наброяват над 30 000 ед., а растенията са представени с 5 000 хербарийни листа от почти 2000 вида (от тях 650 вида лишеи – най-богатата у нас лишейна колекция). Колекцията от минерали е представена от 14 000 образци от около 1100 вида и разновидности минерали, събирани в 94 страни. Това е към 25% от известните по света видове минерали.

Палеонтологическият музей в Асеновград, филиал на НПМ – БАН, е учреден през 1990 г. с тристранен договор между БАН, НПМ – БАН и Асеновградската община, по инициатива на проф. Николай Спасов, тогава научен сътрудник към НПМ – БАН. База за създаването му става изключителната колекция на местния учител по биология Димитър Ковачев, събрана от него и учениците му от гимназията в Асеновград, където тя се помещава до 1990 г. Д. Ковачев е назначен за първи уредник на филиала,

Пумата от експозицията на музея

носец днес неговото име. След това, почти до най-последно време, колекцията на филиала постоянно нараства. Тя се увеличава многократно, благодарение на работата на двама препаратори, изваждащи на място фосили от донесените тонове фосилоносни седименти от палеонтологичните находища при Хаджигимово и Калиманци. Днес колекцията съхранява уникални с голяма научна стойност и над 30 000 фосила, представляващи една от най-богатите в света сбирки от т. нар. „пикермийска хипарионова“ фауна на късния миоцен. Проучването на това палеонтологично богатство от екип на НПМ – БАН, в сътрудничество с чужди специалисти, създаде международно известна българска палеонтологична школа.

Изследователите от музея са събирали научен материал или са участвали в групи теренни проучвания в рамките на голям брой индивидуални или организирани теренни експедиции по света в много европейски страни, в страните от Предна, Централна, Източна и Югоизточна Азия до Нова Гвинея, в поне половината африкански страни и в страни от Южна, Централ-

на и Северна Америка. През последните десетилетия музеят е организатор на редица палеонтологически разкопки и стратиграфски, теренни проучвания с международно участие в България и в други балкански страни. Те са свързани основно с изучаването на късномиоцен-

Старата сграда, в която княз Фердинанд представя първата си колекция. Тя е била на същото място, където днес е сградата на Националния природонаучен музей – БАН

Националният природонаучен музей – БАН – днешната сграда

Проф. Николай Спасов е роден в София. Учи в Биологическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, специалност „Зоология на гръбначните животни“. Директор на Националния природонаучен музей при БАН от 2011 година. Работи в областта на зоологията, палеонтологията и еволюцията на гръбначната фауна, както и по проблемите на нейното опазване.

ската и кватернерната природа и търсенето на първите предчовеци, както и на пътищата на проникване на първите хора в Европа.

За 130 години учените от НПМ – БАН са създатели на следните научни направления у нас: ентомология, арахнеология, орнитология и палеоорнитология, ихтиология, херпетология, зоогеография, биоспелеология, акарология, еволюция на мегафауната. От 1989 г. започва издаването на научното реферирано издание на НПМ – поредицата *Historia naturalis bulgarica*, а от 2001 г. излиза монографичната поредица на НПМ – „Биоразнообразието на България“, от която са публикувани четири тома, като последните три тематични сборника са на английски език.

Безспорен научен принос със световно значение представлява откриването и описването от естествениците от

НПМ – БАН на около 350 нови за световната наука таксони (надродови групи, родове, видове и подвидове) съвременни и изкопаеми безгръбначни и гръбначни животни, както и растения от България и от цял свят. Само през последните 5 години изследователите от НПМ – БАН са автори и съавтори на редица впечатляващи зоологически, палеонтологически и палеоантропологически приноси и открития като: първото глобално зоогеографско обобщение на фауната на паякообразните на света (монография на г-р Петър Берон, издадена от Springer, 2018); аргументацията на хипотезата, според която най-ранният представител на предчовеците (*Hominini*) трябва да е *Graecopithecus*, установен от Гърция и България, с възраст около 7.2 млн. год., което прави Източното Средиземноморие, а не екваториална Африка, най-вероятният район на поява на хоминините; двата тома на световния каталог на акарите с обобщени данни за 1180 вида акари; първият монографичен труд върху изкопаемата фауна на С. Македония, с описание на нов род и нови видове бозайници; описването на гигантска, изкопаема жеравова птица от късния миоцен на Гърция; описанието на нов, неизвестен за науката вид бозайник, къртицата *Talpa martinorum*, която се среща само в Странджанския район на България и Турция; откриването на най-гревното преживно животно на Европа; описанието на два нови за науката видове плейстоценски птици; преглед на сколопенгровите многоножки от Нова Гвинея с ключ за определянето на всички известни видове от острова; участието в монографията за многоножките на света; участието (с глава за най-ранното навлизане на човешкия род в Европа) в монографията: *Paleoanthropology of the Balkans and Anatolia*, издадена от Springer; пале-

огенетичното изследване, установяващо, че одомашняването на говедото в Европа от дивия бик тур е станало, противно на досегашните представи, в независим от Предна Азия център на одомашняване, съществуващ още в неолита на Балканите /България; най-комплексното до момента изследване на късния плейстоцен на България; преоткриването на смятан за изчезнал в света вид риба (*Romanogobioantipai*).

Наред с научната и свързаната с нея фондова работа се развива и експозиционната дейност. Стотици са медийните изяви и научно-популярните статии и издания на учениците от музея само през последните години. Годишно музеят се посещава от около 50 000 – 60 000 (в най-добрите години до 115 000) души. Неговите зали служат за практически занятия на студенти, ученици, природолюбители. В последно време знанията за природата биват популяризирани сред най-малките чрез занимателни игри и лектории за деца. С това НПМ осъществява и своята образователна и популяризаторска мисия.

Историята на институцията, която днес наричаме Национален природонаучен музей при БАН е на практика

Едно от депата, където се съхраняват научните колекции

Дермопластичната лаборатория преди повече от 100 години

съизмерима с историята на третата българска държава. През дългото си съществуване музеят е бил свидетел на множество политически, социални и икономически възходи и падения, на драматични събития, войни и смени на социални и политически режими, но е преживял изпитанията на времето и е продължил да се развива. Да му пожелаем това и в бъдеще, в името на науката и на българската култура. ■